

KÁSA CSABA

ADALÉKOK AZ 1944. AUGUSZTUS 23-I ÁTÁLLÁS TÖRTÉNETÉHEZ

Románia a II. világháborúban: területvesztések és -nyereségek

KIVONAT: Románia a második bécsi döntés után Németország kegyeit keresve felajánlotta csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez és a Szovjetunió megtámadásához. 1941 májusában titkos szerződést kötött Németországgal, amelyben háborúba lépése esetére jelentős szovjet területekre kapott ígéretet. Június 22-én, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót, ugyanaznap Románia csatlakozott szövetségeséhez, és meghirdette a szent háborút Besszarábia és Észak-Bukovina visszaszerzésére.

Ezzel párhuzamosan a román kormány felújította a békeelőkészítő bizottság munkáját, majd 1942 júliusában megszervezte a Béke Irodát.

Sztálingrádnál a szovjet Délnyugati Front által 1942. november 19-én indított támadás már az első napon áttörte a németeket északról biztosító 152 ezer főt számláló román 3. hadsereg védelmét. Másnap estére a szovjetek a németeket délről biztosító 75 ezer fős román 4. hadsereget verték szét, ezáltal elkezdődött a német csapatok bekerítése. Ez nagyban hozzájárult a Vörös Hadsereg sztálingrádi győzelméhez, így a németek részéről a háború elvesztéséhez.

A csata után mind az Antonescu-kormány képviselői, mind Mihály király és környezete, mind pedig az ellenzék – különféle közvetítőkön keresztül – kapcsolatba lépett a nyugati szövetségesekkel. Stockholmban a román kormány

1943 végén elkezdett tárgyalni Kollontaj szovjet követtel a fegyverszünetről, amely az 1944. augusztus 23-i kiugráshoz vezetett. Árulásuknak legfőbb oka volt: Észak-Erdély visszaszerzésének a reménye.

KULCSSZAVAK: második bécsi döntés, Észak-Erdély, sztálingrádi csata-vesztés, román kiugrás

Bevezetés*

Romániát legújabb kori történelme során elsősorban Erdély megszerzésének és megtartásának a vágya vezérelte. Az európai összetűzések során mindig, minden irányból igyekezett biztosítani magát: bármikor, bárki is győz, ott tudjon lenni a nyertes, a nyertesek oldalán, egy olyan szerződéssel, amely elsődlegesen Erdélyt és esetleg más történeti tartományokat vagy tartományrészeket neki ítéli. Erre jó, és a jövőre nézve intő példa volt az első világháború során, előtte és alatta tanúsított magatartása. A szövetségesei szempontjából megbízhatatlan, bárkit, bármikor eláruló, de szükséges rossz partner azonban saját szempontjából sikeres, ország-szerző politikát folytató, befolyásos európai államnak tekinthető.

A Nagy Háborút Románia jelentős területi nyereséggel fejezte be. Oroszországtól Besszarábiát, Magyarországtól Erdélyt, a Bánság (Bánát) keleti vidékét, az Alföld szélső sávját Máramarossal (magyarországi „Részeket”, azaz a Partiumot)¹, Ausztriától pedig Bukovinát csatolták hozzá, és Bulgáriától visszakapta az 1918. évi bukaresti békében elvesztett Dobrudzsát is. A háború után minden cselekedetét, bel- és külpolitikáját, szövetségi rendszerben való részvételét elsősorban Erdély megtartásának rendelte alá.

* Ezúton szeretném megköszönni Dr. Ravasz István alapos és lelkiismeretes lektorálását. Észrevételeinek beépítése pontosabbá és jobba tette a tanulmányt.

1 Erdélyen az egyszerűség kedvéért az utóbbi időben elterjedt szóhasználat szerint mi sem a történelmi Erdély területét értjük, hanem azt kiegészítve az első világháború végén Románia által elfoglalt és a békeszerződések alapján hozzácsatolt összes, korábban Magyarországhoz tartozó területtel.

1939 őszén Németország már túl volt Ausztria annektálásán, Csehszlovákia és Lengyelország nyugati felének megszállásán. Románia határainak sérthetlenségét még Nagy-Britannia és Franciaország garantálta, azonban az ország vezetése már a háború utáni időszakra készült. Bízta abban, hogy a semlegeség megtartásával kimaradhatnak a hadi cselekményekből és a háborút békekonferencia fogja lezárni. A kormány már ekkor egy békeelőkészítő bizottságot hozott létre, amelynek feladata a felkészülés, a későbbi konferenciához szükséges dokumentációk összegyűjtése volt. Ez a bizottság 1940 márciusában ismertette addigi tevékenységét a kormánnyal.² Legfőbb céljuk Románia területi egységének megőrzése volt, és úgy vélték, hogy az ország elkerülheti a háborút.

A megerősödő Németország, a vele szövetségre lépő Olaszország és a hozzájuk csatlakozó Magyarország miatt Románia szükségét látta legutóbbi, Erdélyt és a többi szerzeményt neki juttató szövetségeseinek hátat fordítani. Az utolsó komoly figyelmeztető jel Bukarest részére az 1940. június 26-i szovjet ultimátum – amely (a Dél-Bukovinát is magában foglaló) Besszarábia és Észak-Bukovina átengedését követelte – során történt. Németország ugyanis a háború elkerülése érdekében a szovjet követelés teljesítését tanácsolta. Azonban az átállás még az alig titkolt, feléje irányuló német rokonszenvvel együtt sem³ volt elegendő a második bécsi döntés megakadályozásához, és ráadásul szeptember 7-én a román–bolgár megállapodás alapján Dél-Dobrudzsát is át kellett engednie Bulgáriának.

2 L. Balogh 2008, 314.

3 Hitler Románia iránti rokonszenve tovább fokozódott Ion Antonescu miniszterelnökké történt kinevezése után. Nemcsak a délkelet-európai politikusok között volt a Führer leggyakoribb vendége a román miniszterelnök, hanem egyetlen más államférfi sincs szövetségesei közül, akivel annyi időt töltött volna együtt a háború alatt – Mussolinit is beleértve –, mint vele. Hitlernek ezalatt – az azonos napon történt több tárgyalást különböző alkalomnak véve – tizenötször volt tárgyalópartnere egykori példaképe, a Duce, Antonescuval viszont húsz beszélgetést folytatott. Megjegyezzük, ehhez képest eltörpül a négy találkozója Horthyval.

Románia belépése a II. világháborúba

Észak-Erdély⁴ elvesztése Romániában zavargásokat és hatalmi harcot váltott ki. 1940. szeptember 5-én a Berlin által támogatott Ion Antonescu lett a miniszterelnök, akinek kinevezése után II. Károly király fia, Mihály javára lemondott a trónról és elhagyta az országot. Szeptember 14-én kikiáltották a „nemzeti-legionárius” államot, azaz a kormányban részt vett a fasiszta Vasgárda, annak vezetője, Horia Sima miniszterelnök-helyettes lett. Románia jövőjét Németország szövetségeseiként tervezték el, de úgy, hogy ezzel együtt elérjék Észak-Erdély visszaszerzését. Antonescu az egyik minisztertanácson ezt a célt így foglalta össze: „A Tengelyt illetően megmondtam: mi 100%-osan, a halálig, a Tengellyel megyünk. Vagy diadalmaskodunk a Tengellyel, vagy bukunk a Tengellyel. [...] Én azonban – anélkül, hogy kimondanám – meg akarom buktatni a bécsi döntést, és előkészítem a nemzetközi közvélemény számára a kampányt.”⁵

Ehhez Románia fő külpolitikai céljává vált, hogy Németország kegyeiben Magyarországot megelőzze. Antonescu miniszterelnök-tábornok, akit a *conducător al statului*⁶ cím illetett, 1940. november 22-i megbeszélésén Hitlernek bejelentette, hogy már másnap csatlakozik Románia a háromhatalmi egyezményhez. Ez meg is történt, mindössze három nappal Magyarország után, bár a román külügyminisztérium célja Magyarország csatlakozási elsőségének megakadályozása volt.⁷ Antonescu azt is felajánlotta – az egyezményt aláíró országok közül elsőnek –, hogy készen állnak fegyverrel harcolni a tengelyhatalmak oldalán „a civilizáció győzelméért”. 1941 májusában – amikor már megindultak a Szovjetunió elleni támadást előkészítő keleti irányú német csapatfelvonulások – Románia titkos szerződést kötött Németországgal, amelyben háborúba lépése esetére jelentős szovjet területekre kapott ígéretet.

4 Erdélynek a második bécsi döntés során Magyarországhoz visszatért része.

5 A Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyvei. Idézi L. Balogh 2007, 5.

6 Államvezér.

7 L. Balogh, 2013, 115.

Antonescu az 1941. június 12-i megbeszélésen tovább folytatta a felajánlkozásokat Hitlernek, „kijelentette, a román nép kész mindhalálig együtt menetelni a Tengellyel, mert tökéletesen bízik a Führer igazságérzetében. A román nép Németországhoz kötötte sorsát, mert a két nép gazdaságilag kiegészíti egymást, és politikailag ugyanazzal a veszedelemmel kell szembeszállnia [ti. a Szovjetunióval].”⁸ Később azt fejtegette, hogy a Nagy Háború alatt Románia nem Németország ellen harcolt, hanem Ausztria és főleg Magyarország ellen, hogy régi követeléseit és kétezer esztendő jogait érvényesítse. Mihelyst célját elérte, nem is volt többet nézeteltérés Németország és Románia között. Ezen, a Szovjetunió megtámadása előtt tíz nappal lezajlott megbeszélésen Hitler kérdésére, hogy Románia közreműködik-e mindjárt az első naptól fogva az Oroszország elleni akcióban, „Antonescu azt válaszolta, hogy ő szeretne az első naptól fogva együtt küzdeni.”⁹ Ez így is történt, 1941. június 22-én, amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót, ugyanaznap Románia haderejével csatlakozott szövetségesehez, és meghirdette a „szent háborút” Besszarábia és Észak-Bukovina visszaszerzésére. Antonescu, aki ezen a napon *generalissimus* lett, felhívásban üzent hadseregének: „Letörlöm a nemzet arcáról és a ti homlokotokról a rajtatok esett szégyent. Elérkezett a legszebb és a legszentebb, az igazságért való harc pillanata. Katonák! Elrendelem, lépjétek át a Prut folyót, zúzzátok össze keleti ellenségeinket, a bolsevizmus vörös igája alá hajtott testvéreiteket¹⁰ szabadítsátok fel. Induljatok el a Nagy István¹¹ fejedelem útján és vigyétek diadalra a román eszméket. Előre. Tudjatok meghalni, szüleitek és gyermekeitek tűzhelyéért, hozzatok dicsőséget a román nemzetnek. A miénk a győzelem! Tehát Istennel előre!”¹² Románia több mint 800 ezer fős haderejének csaknem felét mozgósította, s elvonuló seregtesteinek egy részét már június 22-én német alárendeltségbe vonták. Részvételüket tovább növelte a Dél Hadseregcsoporthoz belül Ion Antonescu tábornok seregcsoportja. A román

8 Ránki 1983, I. 293.

9 Ránki 1983, I. 307.

10 Antonescu itt az 1940. június 28-án a Szovjetunióknak átadott Besszarábiában, illetve az attól keletebbre fekvő szovjet területeken élő románokra gondolt.

11 Ștefan cel Mare, III. István moldvai fejedelem (ur. 1457–1504).

12 *MTI Ki nem adott közlemények*, 1941. június 22. 274. sz.

3. és 4. hadsereg kilenc hadosztállyal, két dandárral, egy harcokocsiezreddel, légierejük 423 repülőgéppel kezdte meg a hadjáratot.¹³

Románia területi nyereségei a németek oldalán

Románia német oldalon folytatott szovjetellenes hadjárata jelentős áldozatok árán, de sikereket hozott az országnak. Nemcsak a korábban hozzájuk tartozó területeket foglalták el, hanem a Dnyeszteren átkelve a transznisztriai¹⁴ térséget, majd az augusztus 8-tól október 16-ig tartó csatában Odessza városát is. De ez is csak azután sikerült nekik, miután Erich von Manstein német tábornok seregeivel szeptember 29-én áttört a Krímen, és fenyegetést jelentett Szevasztopolra, a Vörös Hadsereg vezetése pedig parancsba adta a város kiürítését. Ezért a hódításért egyébként nagy árat fizettek a románok. A román 4. hadsereg 340 223 katonájából összesen 92 545 főt veszített el. Közülük volt a 17 729 halott, 63 345 a sérült, 11 471 az eltűnt. Ezzel szemben a szovjetek kisebb veszteséget szenvedtek el.¹⁵

A keservesen, német segítséggel meghódított területet Hitler Romániának ajándékozta, igaz nem teljesen. Az 1941. augusztus 30-án megkötött német–román szerződés a Dnyeszter és a Bug közötti transznisztriai területet – Odessza környékét is beleértve – román közigazgatás alá helyezte, de Románia nem kebelezhetette be azt. Az új szerzemény kormányzójává Antonescu miniszterelnök Gheorghe Alexianut nevezte ki, aki nemcsak az odesszai zsidókon torolta meg

13 Szabó–Számvéber 2002, 10.

14 Transznisztria vagy Dnyeszteren Túli Terület. Bessarábia azon része, amely a Dnyeszter bal partján terül el. Az első világháború után Bessarábia Oroszországtól Romániához került, kivéve a Dnyeszteren túli területet, amely Ukrajna, így később a Szovjetunió része lett. A Molotov–Ribbentrop-paktum értelmében Bessarábiát a szovjetek szállták meg, és Transznisztriával egyesítve Moldáv SZSZK néven a Szovjetunióhoz csatolták.

15 <https://www.masodikvh.hu/hadszinterek/europa/kelet-europa/2918-odessza-meghoditasa-1941-osze; a letöltés időpontja: 2021. augusztus 2.>

az ellenállást, hanem a területen létesített táborokban gyilkolták meg a Románia többi területéről odaszállított zsidókat is.¹⁶

A sikerek azonban nem tartottak sokáig, a német támadás már 1941 őszen az esőzések beálltával akadozni kezdett, télen pedig megtorpant. A rendkívüli hideg és az utak, vasutak gyenge áteresztőképessége miatt az utánpótlás nem a megfelelő ütemben érkezett, a villámháborús stratégia csődöt mondott. Sőt, a szovjet csapatok 1941. december 5-én Moszkvánál, majd 1942. január 8-án az északi és a nyugati fronton korlátozott célú ellentámadást indítottak. Hitler Antonescu marsallnak 1942. február 11-én két megbeszélésen is azt állította, hogy a hadműveletek megszakításának az eső, a sár és a szélsőségesen hideg tél volt az oka. Antonescu pedig hűségének bizonygatása mellett kitartóan követelte, hogy Hitler érje el, hogy Magyarország minden erejét vesse be a harctéren. A marsall „szavát adta, hogy egész hadseregével rendelkezésre áll, és megtartja ezt az ígéretét. Ő, ha szükséges, még több csapatot fog mozgósítani, és egymillió embert küld a harctérre. [...] Romániának viszont ennek fejében biztosíték kell, hogy Magyarország sem a háború alatt, sem utána nem fog kiváltságos helyzetbe kerülni.”¹⁷

Ezzel párhuzamosan a román kormány felújította a békeelőkészítő munkát. A bevezetőben említett bizottságnak az ország szétesése után, 1940-ben megszakadt munkáját folytatandó, egy új, különleges irodát hoztak létre Vasile Stoica, a Külügyminisztérium vezértitkára vezetésével. Javaslatára 1942 júniusában Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter a békeelőkészítő munka teljes átszervezésével létrehozta az úgynevezett Béke Irodát. Megalakulásakor, június 16-án elmondott beszédében Mihai Antonescu kifejtette: Romániát etnikai határok közé kell helyezni, „elsősorban az Erdély földjéhez való jogaink helyreállításával”.¹⁸ Az Iroda tennivalóit a technikai titkárság hangolta össze, amelyet Stoica vezetett. Csak elvi tevékenységet végeztek, a gyakorlati

16 Mester Miklós történész – 1944-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára volt – szerint „a román antiszemita 465 000 zsidót gyilkoltak meg a második világháború alatt.” MTA KIK Kézirattár MS. 5464/186.

17 Ránki 1983, I. 356.

18 Mihai Antonescu beszédét idézi L. Balogh 2013, 265. Az Iroda működéséről bővebben L. Balogh 2013, 23–26.

diplomáciába nem folytak bele. A külügyminiszter hiányolta az eredményeket, újabb változtatásokat hajtott végre. A Mihai Antonescu és Vasile Stoica között kialakult véleménykülönbség hátráltatta az Iroda munkáját, majd az 1944. augusztus 23-i átállással tevékenysége okafogyottá vált.

Románia hozzájárulása a német háborúvesztéshez

Időközben – bár a front egyes részein a németeket 80-250 kilométerrel vették vissza – a szovjet támadás kifulladásig tartott. Adolf Hitler 1942. március 15-én megtartott beszédében kijelentette, hogy a Vörös Hadsereget még az év nyarán végleg meg fogják semmisíteni. A német és a szövetséges csapatok támadásának súlypontját az arcvonal déli részére tervezte, előretörést a Kaukázusig, a Baku környéki kőolajmezők birtokba vételét, majd az iráni határ elérését. Ennek részeként 1942. július 17-én megkezdték az előrenyomulást Sztálingrád felé. Azonban az utánpótlási gondok, az állandó üzemanyaghiány, Hitler kapkodó, következtelen hadműveleti utasításai és a vártnál erősebb szovjet ellenállás miatt – miután a város 90%-át elfoglalták – október elején fordulat következett be. Ekkor már elkeseredett helység harcok folytak a jól rejtőzködő szovjet lövészek ellen. Azonban a német gyalogság létszáma olyan mértékben lecsökkent, hogy október 6-án a támadásokat be kellett szüntetni. A német 6. hadsereg élelmezési létszáma az augusztus végi 254 ezer főről 139 ezer főre fogyott.¹⁹ A szovjetek ezalatt a Volgán keresztül biztosították az utánpótlást, szívósan kitartottak, és megkezdték a német csapatok bekerítésének előkészítését.

Eközben a román 3. hadsereg kevésbé harcképes erőit,²⁰ amelyek korábban a Kaukázus nyugati részén harcoltak, visszavonták a német 6. hadsereg balszárnyának (északról való) fedezésére. Sőt, a német 6. hadsereg jobbszárnyának

19 Szabó–Számvéber 2002, 64.

20 Szabó–Számvéber 2002, 64. Ez nyolc gyalog-, két lovas-hadosztály volt.

(délről való) biztosítását is a románokra, a 4. hadseregükre bízta. „A Sztálingrádnál harcoló német csapatokra nézve a későbbiekben a románok által fedezett szárnyak gyengesége végzetes következményekkel járt.”²¹ Sőt, egy román történész véleménye szerint a németek később a románokat tekintették a sztálingrádi csatavesztés fő felelőseinek.²²

Ugyanis a szovjet hadvezetés tervei szerint – amely az Uránusz-hadművelet fedőnevet kapta – a Délnyugati Frontnak át kellett törnie a német 6. hadsereget északról biztosító, az összefüggő arcvonalban ott védősávot foglaló román 3. hadsereg vonalát, a Sztálingrádi Front csapatainak pedig a németeket délről védő román 4. hadsereg vonalát, majd egyesülve a német 6. hadsereget be kellett keríteniük.

Ez így is történt. A Délnyugati Front 1942. november 19-én indította meg támadását, és már az első napon áttörte a 152 ezer főt számláló román 3. hadsereg 138 kilométer széles védelmét, és 25-30 kilométert nyomult előre. A románok mögött állomásozó német csapatok sem tudták elreteszlni a betörést, több sikertelen ellenökés után súlyos veszteséget szenvedtek. A felbomlott és pánikba esett román 3. hadsereg négy nap alatt 75 ezer katonát veszített. Ezzel baloldalról, azaz északról megindult a német 6. hadsereg bekerítése.²³

A Sztálingrádi Front másnap, november 20-án lendült támadásba. Estére áttörte a 75 ezer fős román 4. hadsereg védelmét, ezáltal jobboldalról, azaz délről is elkezdődött a német csapatok bekerítése. A Délnyugati Front támadása után négy nap, a Sztálingrádi Front megindulása után pedig három nap múlva, 23-án egyesült a két szovjet front, ezzel a német 6. hadsereg és a 4. páncélos-hadsereg nagy része körül bezárult a gyűrű. A Wehrmacht történetében először kerítettek be egy teljes német hadsereget.²⁴ Létszámuk körülbelül 296 ezer fő volt.²⁵

21 Szabó–Számvéber 2002, 64.

22 Petre Otu tanulmányának megállapítását idézi: L. Balogh 2008, 314.

23 Szabó–Számvéber 2002, 92.

24 Talán nem véletlen, hogy a német hadsereg bekerítését a szovjet hadvezetés a román katonák közismert harci moráljára alapozta. Nincs a köztudatban, de a sztálingrádi vereséget, így a háború menetének megfordulását Hitler főként az általa kedvelt románoknak „köszönhette”.

25 Szabó–Számvéber 2002, 92.

1942. november 21-én a németek Erich von Manstein tábornagy főparancsnoksága alatt létrehozták a Don Hadseregcsoportot, amely a német 6. hadsereg és 4. páncéloshadereg maradványaiból, továbbá a román hadosztályok roncsaiból állt. A hadseregcsoport feladata a bekerített erők felmentése lett volna. Antonescu a románok szégyenletes futásáért természetesen a németeket igyekezett hibáztatni. Levelet írt von Manstein tábornoknak, amelyben a német hadvezetés szemére vetette, hogy nem szentelt kellő figyelmet a román parancsnokságok felől eljuttatott többszöri figyelmeztetésnek, miszerint a szovjetek folyamatosan erősítik a Don menti hídfőjüket, ahonnan végül a támadást indították.

A német felmentési kísérletek sikertelenek maradtak, így a szovjetek – az alkalmat kihasználva – megtámadták a meggyengült német 4. páncéloshadereg és a román 4. hadsereg maradványait. Utóbbi a novemberi és a decemberi harcokban több mint 30 ezer katonát veszített.²⁶ A német hadsereg szárnyai – a román alakulatok összeomlása miatt – védtelenek voltak, így a szovjet támadók helyenként könnyen átkarolhatták azokat. A végeredmény: a Paulus tábornagy által vezetett csapatok január 31-én letették a fegyvert, majd február 2-án a Sztálingrádban bekerített német északi csoportosítás is beszüntette az ellenállást. A német 6. hadsereg megsemmisült. A Wehrmacht és szövetségeseinek teljes embervesztesége a sztálingrádi csatában mintegy 800 ezer halott, sebesült, eltűnt és hadifogoly volt. A sztálingrádi ütközet második szakaszában a románok 159 ezer főt veszítettek.²⁷

Antonescu 1943. január 10-én ismertette Hitlerrel a román álláspontot. Szerinte katonái rendkívül bátran verekedtek, de a rossz felszerelésük miatt nem tudtak a túlerővel szemben helytállni. Ezenkívül a Skoda tankok minőségét rosszallotta, amelyek páncélzatát az orosz lövedékek könnyen átütötték. Bírálta egynéhány német parancsnokság magatartását, amelyek a román hadsereg szemére vetették, hogy „puha, holott csak a felszerelése volt rossz”.²⁸ Vagyis most is mindent a németekre igyekezett hárítani, mert ők

26 Szabó–Számvéber 2002, 93.

27 Szabó–Számvéber 2002, 95.

28 Ránki 1983, II. 24–25.

nem szállítottak a románok számára elegendő mennyiségű és megfelelő minőségű felszerelést. Megint szerencsénk volt, ugyanis a Führer még mindig egyik tábornokát hibáztatta az áttörésért, aki azzal védekezett, hogy teljesen elvesztette a kapcsolatot a románokkal. Azonban Antonescu ezt is a német parancsnokság ellen fordította vissza. Itt Hitler befejezte a számára feltehetőleg kellemetlen irányba forduló beszélgetést azzal, hogy Antonescunak nem kell védelmébe vennie a román hadsereget, csak arról van szó, hogy tisztázzák a jövőre vonatkozó kérdéseket, ennek pedig előfeltétele a még meglévő egységek kitartása.

A románok így elkerülték felelősségük további boncolását, és aránylag presztízavesztés nélkül kerültek ki a vitából. Politikai és hadvezetésük, valamint a királyi Udvar bizonyos körei feltehetően elgondolkoztak azon, hogy a harctéri helyzet nem az erősségük és hasznosabb lenne elővenni az első világháborúban bevált receptet, azaz időben a győztesek oldalára helyezkedni. A sztálingrádi szovjet győzelem és az azt követő offenzíva pedig kételyeket ébreszthetett a németek legyőzhetetlenségével szemben.

Románia felkészülése a békére

Bukarest különféle nem hivatalos csatornákon igyekezett felvenni az angolszász országok képviselőivel a kapcsolatot, és megkezdte a felkészülést az elkövetkezendő béketárgyalásokra. Egyelőre nem találtunk adatokat arról, hogy egymás tudtával vagy anélkül – a román politikai stílus ismeretében az előbbinek nagyobb a valószínűsége –, de mind az Antonescu-kormány képviselői, mind Mihály király és környezete, mind pedig az ellenzék, különféle közvetítőkön keresztül kapcsolatba került a nyugati szövetségesekkel. Az ellenzékben lévő történelmi pártok képviselői közül a liberális parasztpárti Iuliu Maniu volt a legaktívabb, aki kitűnő angolszász összeköttetésekkel rendelkezett. A különböző irányból indult kapcsolatfelvételi kísérletek abból a szempontból egyformának tekinthetők, hogy brit–amerikai katonai jelenléttel számoltak. A román politikai elit – és maga a társadalom is – elutasította a szovjetekkel való egyezkedést, ebben a kommunizmustól való félelmen és Besszarábia esetleges megtartásá-

nak lehetőségén túl a román társadalom két évszázadra visszamenő Oroszország-ellenessége is szerepet játszott.²⁹

Hitler 1943. április 12-én már szabályosan felelősségre vonta Antonescut a király és a külügyminisztere környezetéből észlelt, a háborúból való kiválás szándékáért. Ugyanis Mihai Antonescu úgy nyilatkozott a bukaresti török követ előtt – ezt januárban jelentették a Führernek Ankarából –, hogy mind Hitler, mind Göring tartanak az oroszoktól, és ezt a legutóbbi tárgyalásaikon éreztették vele is és a marsallal is. „Európa és Németország megmentésére kölcsönös megértésen alapuló békéhez kell utat keresni.” – idézte fel Hitler Antonescunak a román külügyminiszter szavait, amelyeket a bukaresti török követ előtt mondott.³⁰ A Führer pontonként olvasta fel a vádak a magyaráztkodó Antonescunak: a román külügyminiszter egy semleges diplomatának előadta, hogy a román politika teljesen független Németországtól, erről február második felében kapott hírt. Március közepén viszont arról érkezett jelentés Berlinbe Törökországon keresztül, hogy törés következett be a háborúból mielőbbi kiválásra törekvő királyi Udvar és a miniszterelnök között, s a külügyminiszter határozottan az előbbi felé hajlik. Ugyanebben a hónapban a madridi román követ az ottani külképviselet egész sorát kereste fel, s azt akarta elérni, hogy a hadviselő felek között közvetítő lépéseket indítsanak el. Ezeket a híreszteléseket még hírügynökségi jelentés is alátámasztotta. Március végén Bernben tárgyalt a svájci román követ a kormánnyal és több külképviselettel. A tapogatózások sikert értek el, ugyanis a volt londoni román követ megüzente az akkor ellenzékben lévő parasztpárti vezetőnek, Maniunak, hogy ha az Egyesült Királyságba utazna, akkor nemcsak az angolokkal, hanem az oroszokkal is tudna tárgyalni. Ebben az időben a külügyminiszter bizalmasa Madridban és Lisszabonban járt a békeközvetítések megindítása céljából, majd a madridi román követ felkérte kormánya nevében az argentin és a portugál képviselet vezetőit, hogy legyenek közvetítők Románia békekötési óhajának az Egyesült Nemzetekkel. Hitler végül azzal zárta részéről a vádak ismertetését, hogyha a román követ csak ha-

29 A román kormányzat békeletterveiről bővebben L. Balogh 2007.

30 Ránki 1983, II. 42. (Ránki szerint ekkor már a legkülönbözőbb semleges országokban folytak a román béketapogatózások. Ránki 1983, II. 422.)

záját képviseli béketapogatózásai során, már az sem lett volna lojális Németország irányába. Erről előre értesítenie kellett volna szövetségesét. Arra azonban szavakat sem talált, hogy Románia az ő nevében is tárgyal.³¹

Antoescu válaszában hűségéről biztosította a Führert, s azt bizonygatta, hogy az egész román nemzet mögötte áll. Szerinte az Udvarnak nincs befolyása a politikára, a tömegeknél pedig egyáltalán nincs visszhangja. Az ellenzék, így különösen Maniu nem számít. Elismerte, hogy intrikusok rábírták a királyt bizonyos gesztusokra, ő azonban levélben szigorúan figyelmeztette őt, s azóta nem mozdult sem az Udvar, sem az ellenzék. A madridi követ eljárását letagadta, és kivizsgálást ígért. Végül külügyminisztere lojalitásáról is biztosította a németeket, elképzelhetetlennek tartva, hogy béketárgyalásokba kezdett volna. Hitler úgy látszik ekkor megelégedett azzal, hogy a románok tudomására hozza; minden lépésükről tud, s a marsall tetszésére bízta, hogy a közöltek alapján mit kíván tenni.³² A román béketapogatózások a másnap déli tárgyalásokon is előkerültek, azonban Antonescu mindent tagadott, lojalitásáról biztosította a német vezetést és megvédte külügyminiszterét.

A román elit békeelőkészítő tevékenységéről a magyar kormány is tudott, sőt, nyílt titok volt Budapesten. Vita Sándor erdélyi meghívott országgyűlési képviselő írta visszaemlékezéseiben, hogy „valamelyik háborús esztendőben, talán 1942-ben, Lillafüreden volt a kormánypártnak több napos konferenciája,³³ amelyen az erdélyiek közül is többen részt vettünk. Ullein-Reviczky [Antal], aki akkor külügyi sajtófőnök volt, majd nemsokára stockholmi követ, néhányunkat az erdélyiek közül [...] külön is sok mindenről tájékoztatott a külpolitikai helyzetet illetően. Tudnak róla, hogy Románia tapogatózik Nyugat felé, s talán nem is Antonescu tudta nélkül.”³⁴

1942 végén Bethlen István volt miniszterelnököt az egyik budapesti nagybank igazgatója azzal kereste fel, hogy Iuliu Maniu szeretne kapcsolatba lépni vele mint a magyarországi békepártiak vezetőjével. Mivel a németek tudta

31 Ránki 1983, II. 42–50.

32 Ránki 1983, II. 51–54.

33 Feltehetőleg a Magyar Élet Pártja 1943. január 25-én elkezdődött külpolitikai hetéről van szó.

34 Vita 2014, 95.

nélkül Bethlen esetében ez elképzelhetetlen lett volna, Bánffy Miklós – erdélyi nagybirtokos, arisztokrata származású ismert író, korábban Magyarország külügyminisztere is volt, ekkor a magyar felsőház behívott erdélyi tagja, más politikai tisztséget nem töltött be – vállalkozott az útra. Erre jó alkalom kínálkozott, ugyanis Antonescu a bukaresti magyar követen keresztül teljes titoktartás mellett egy olyan régi politikai egyén kiutazását kérte, akinek semmi hivatalos minősége nincs, és tárgyalhatna vele a két ország közötti vitás kérdések megoldásáról. Bánffy Miklós 1943 júniusában a magyar kormány megbízásából utazott Bukarestbe, hogy titokban Maniuval is találkozzon. Végül Antonescu megbízottjával tárgyalt, ennek azonban nem sok értelme volt. Maniunak azt a javaslatot tette, hogy Románia és Magyarország egyszerre szakítson a Tengelylyel, mert ezzel lényegesen megrövidítik a háborút és elkerülik, hogy országaik hadszínterré váljanak, továbbá Erdélyben maradjon fenn a *status quo* addig, amíg a nagyhatalmak nem döntenek az új határokról. Ezzel szemben Maniunak az volt az álláspontja, hogy előbb Magyarország rendezze a szlovák és a délszláv ügyeket. Bánffy benyomása a megbeszélésről az volt, hogy Maniu és Edvard Beneš – az 1918 és 1939 között létezett Csehszlovákia külügyminisztere, majd elnöke, ekkor a londoni emigráns cseh kormány vezetője – már korábban megegyeztek egymással.³⁵ Szempontunkból ez azért fontos, mert ebből az is kitűnik, hogy az átállást szervező román politikának a háború lerövidítése, a két nép szenvedése, esetleges megbékélése másodlagos szempont volt, az elsőt Észak-Erdély visszaszerzése jelentette. Ennek érdekében egyezkedtek Benešsel, szerették volna visszaállítani a kisantantot, és ennek rendelték alá minden cselekedetüket.

Maniu ekkor már komoly diplomáciai tevékenységet folytatott. 1942 végén két memorandumot küldött Londonba, amelyekben a román nép németellenességét bizonygatta. 1943. áprilisi üzenetében már azt írta, hogy az általa vezetett „egyesült ellenzék” az angolszász csapatok megjelenését követő 24 órán belül képes megdönteni az Antonescu-rezsimet és különbékét kötni a két nyugati nagyhatalommal. Egyben jelezte, hogy az egyesült ellenzék szabad kezet kapott

35 Major 1984, 233–235.

Mihai Antonescutól.³⁶ Benešnek, a londoni emigrációs csehszlovák kormány elnökének – akivel még bécsi egyetemista éveiben kötött barátságot – 1943-ban többször üzent, arra kérte, hogy képviselje Romániát a szövetségeseknél, elsősorban Moszkvában. Beneš ennek eleget tett, és az 1943. decemberi moszkvai látogatásán közbenjárt Románia érdekében Sztálinnál. A következő év áprilisában megüzente Maniunak, hogy Magyarország, Bulgária és Románia közül azon ország kerül előnyösebb helyzetbe a háború végeztével, amelyik hamarabb átáll a szövetségesek oldalára.³⁷

A szovjet csapatok megközelítik Románia háború előtti határát

A szovjet csapatok – a 2. és a 3. Ukrán Front – 1943 végére átkeltek a Dnyeperen, és 400 km széles, 100 km mély hídfőt foglaltak el a folyó jobb partján, amellyel – hadászati szempontból – jelentősen megközelítették az akkori román határt. A románok számára ekkor már kényszerítő szükségsszerűséggé vált az átállás előkészítése. Időközben az 1943. októberi moszkvai külügyminiszteri konferencián megállapodás született arról – bár ez nem szerepelt a kiadott nyilatkozatok között –, hogy a három nagyhatalom „együttesen jár el az ellenséges országok kapitulációja tekintetében, és az egyes országok annak a nagyhatalomnak a képviselőjével tárgyalnak majd, amelyek haderejével azok harcban állnak.”³⁸ November végén pedig a teheráni értekezleten Churchill, Rooseveltt és Sztálin arról döntött, hogy nem kötnek különbékét, és 1944-ben Nyugat-Európában egy második frontot hoznak létre. Ez utóbbi abból a szempontból volt fontos, hogy a napirendről – legalábbis egyelőre – lekerült a balkáni partraszállás kérdése, és ezáltal az esetleges angol–amerikai megszállás álma is szétfoszlott a románok számára. Ezért 1943 végén befejeződtek a lisszaboni, berlini és a madridi béketapogatózások.

36 L. Balogh 2006, 7.

37 L. Balogh 2006, 8.

38 Mezei 2001, 23.

1944. január 16-án fordulat történt, a brit kormány egy jegyzékben elismerte a szovjetek főszerepét a fegyverszüneti feltételek megfogalmazásában, azaz átengedte nekik a tárgyalások irányítását.³⁹ Így Stockholmban 1944 elején Mihai Antonescu külügyminiszter megbízásából tárgyalások kezdődtek Frederic Nanu román és Alekszandra Mihajlovna Kollontaj szovjet követ között. Eredményre azonban nem jutottak, mert a külügyminiszter elutasította Észak-Bukovina és Besszarábia visszacsatolásának szovjet követelését. Ezzel párhuzamosan a király és az ellenzék nemcsak Stockholmon, hanem Ankarán és Kairón keresztül is folytatott megbeszéléseket. Az áprilisra elkészült előzetes fegyverszüneti feltételeket – amelyet később ismertetünk – a román kormány a svédországi, az ellenzék pedig az egyiptomi diplomáciai csatorna útján kapta meg.

Románia békekötési kísérleteiről, valamint a román átállás tervezett részleteiről 1943 végén a magyar politikai elit is tudott. Decemberben Vita Sándor Bethlen Istvánnal beszélgetett a vonaton, többek között Erdély kérdése is szóba került. Bethlen attól tartott, hogy „mihelyt az oroszok elérik Besszarábiát, a románok át fognak állani, s megtámadnak minket. [...] [Bethlen] Aggódik Beneš moszkvai útja miatt. Attól tart, hogy Beneš a Maniu megbízásából is tárgyal, s megegyezést igyekszik létrehozni azon az alapon, hogy Románia átengedi Besszarábiát a Szovjetunióknak s ezzel szemben szabad kezet kap Magyarország felé.”⁴⁰ A Romániába akkreditált magyar diplomaták is rendszeresen beszámoltak a kiugrás előkészületeiről szerzett értesüléseikről. Sztankay Zoltán brassói konzul már 1943 februárjában jelentést tett az ország átállási terveiről. Traub István és Schwartz Alfonz bukaresti ideiglenes ügyvivők pedig 1944 első felében küldtek beszámolót a románok kairói, ankarai és svájci tárgyalásairól, Maniu és Beneš kapcsolatáról.⁴¹

Alexandru Cretzianu, Románia törökországi követe – aki nemcsak kormánya érdekeit képviselte, hanem titokban az ellenzéki pártok közvetítője is volt – azt javasolta, hogy a szövetségesek Londonban fogadjanak egy ellenzéki delegációt. A szövetségesek azonban Kairóban akartak találkozni ezen román

39 Vigh 1984, 10.

40 Vita 2014, 205.

41 L. Balogh 2007, 19.

pártok képviselőivel, ezért 1944 márciusában odaérkezett Cretzianu nagybátyja, Barbu Ştirbey herceg, egykori miniszterelnök, a királyi család bizalmasa, és megkezdte tárgyalásait az ottani amerikai és szovjet követekkel. A herceg, aki ekkor sem állami, sem politikai pozíciót nem töltött be, nemcsak Ion Antonescu miniszterelnök hallgatólagos beleegyezésével utazott el, hanem indulása előtt eligazítást is kapott a marsalltól.⁴² Megbeszélései azonban nem vezettek sikerre, mert a szovjet fél szerint Ştirbey csak az ellenzékot képviselte, nem a román nemzet egészét, miközben ők a román állam és a hadsereg vezetőivel akartak megegyezni.

A tárgyalások ideje alatt a Vörös Hadsereg kiszorította Besszarábiából a románokat, így a hódítás megtartása elméleti kérdéssé vált. A moszkvai rádió 1944. április 2-án este hivatalos nyilatkozatot tett közzé a Romániával szembeni politikájáról, abból az alkalomból, hogy a Vörös Hadsereg elérte a Prut folyót, a Szovjetunió és Románia közötti 1940 előtti államhatárt. „A behatolást Romániába kizárólag katonai szükségesség diktálja és nem irányul a román területi épség vagy a fennálló szociális rend ellen. A benyomulást Romániába az ellenség állandóan folytatott ellenállása tette szükségessé.”⁴³ A szóhasználat oka, hogy a szovjet vezetés románok által megszállt területnek és nem Románia részének tekintette Besszarábiát, ennek értelmében a Prut folyónál lépték át az ország határát.

A hadihelyzet, Ó-Románia határának az átlépése és az angolszászok által a román célpontok ellen végrehajtott légitámadások feltehetőleg felgyorsították a tárgyalásokat. Olyannyira, hogy 1944. április 12-én Kollontaj asszony, stockholmi szovjet követ átadta az előzetes fegyverszüneti feltételeket Frederic Nanu román követnek. Ugyanezen a napon Kairóban is átnyújtották az okmányt a román ellenzék képviselőjének. Ebben nem feltétel nélküli fegyverletételt követeltek a szovjetek, hanem a román átállás és a németekkel való szembefordulás esetén a keleti területeik elvesztéséért a nyugati részeken ígértek kárpótlást nekik. Az öt pont lényege a következő volt: a németekkel együtt harcoló tizenhárom hadosztályuk tegye le a fegyvert a Vörös Hadsereg előtt, vagy álljon

42 Ceauşescu–Constantiniu–Ionescu 1986, 55.

43 *MTI Házi Tájékoztató*, 1944. április 3. 2434. sz.

át és támadja hátba a németeket a Vörös Hadsereggel együtt. Utóbbi esetben a román hadosztályokat a szovjetek Antonescu vagy Maniu rendelkezésére bocsátják – értelemszerűen annak, aki az átállást végrehajtja. Helyreáll a román–szovjet határ az 1940-es szerződésnek megfelelően, azaz a Pruttól keletre fekvő területek és Észak-Bukovina visszakerülnek a Szovjetunióhoz. Románia a megszállással okozott károkért jóvátételt fizet a Szovjetunióknak. Ezért cserébe viszont a szovjet kormány nem szállja meg Romániát és a második bécsi döntést igazságtalannak tekinti. „Egyetért azzal, hogy Erdély egészét, vagy nagyobb részét a békeszerződéstől függően visszaszolgáltassák Romániának, és e cél elérésére a szovjet haderő a román haderővel közös hadműveleteket kezdjen a magyarok és a németek ellen.”⁴⁴

Nem sokkal később *Románia kiugrási határídeje lejárában* címmel az *MTI Házi Tájékoztatója* ismertette a Reuter hírügynökség írását, amely szerint Antonescu tábornagy számára kezd letelni az idő, hogy Romániát kivezesse a háborúból. „Románia nem élt azzal a kedvező helyzettel, amelyet Molotov szovjet külügyi népbiztos hivatalos nyilatkozata teremtett – amely szerint hajlandó bármely román kormánnyal tárgyalni, hogy az országot a kibontakozás útjára vezesse.”⁴⁵ Ez azt érzékeltette, hogy Románia küszöbön álló összeomlásáról szóló jelentések ellenére inkább a katonai, mint a politika helyzet lesz a döntő. Feltehetőleg a rendszer emberei is tudták, hogy túlságosan is kompromittáltak magukat, sőt, Antonescu is rajta van az oroszok által készített háborús bűnösök listáján. „A szövetségesek Románia számára már elkészítették állítólag a fegyverszüneti feltételeket [...] A feltételekről semmi részlet sem szerezhető be. De könnyen lehet rájuk következtetni Molotovnak abból a kijelentéséből, amelyet akkor tett, midőn a Vörös Hadsereg a román határhoz ért, valamint abból a kijelentésből, hogy Sztálin pártolja Erdélynek Romániához való visszatérését.”⁴⁶

44 Fülöp 2009, 79–80.

45 *MTI Házi Tájékoztató*, 1944. április 18. 2679. sz.

46 *MTI Házi Tájékoztató*, 1944. április 18. 2679. sz.

A román vezetés a kivárást választja

Időközben két olyan esemény történt, amely miatt feltehetőleg megtorpant a román kiugrás előkészítése és az Antonescu-kormány a kivárást mellett döntött. Az egyik a Magyarország 1944. március 19-i német megszállása és a háború folytatása mellett kiálló Sztójay-kormány kinevezése volt. A másik Antonescu Klessheimben, Hitlerrel folytatott kétnapos tárgyalásán történt. Március 23-án a Führer tájékoztatta a marsallt Magyarországgal kapcsolatos politikájának megváltozásáról, az ország megszállásáról. Majd négyszemközt megtette azt a bejelentést, amelyre Antonescu 1940. novemberi, első beszélgetésük óta szeretne volna rávenni: hajlandó a 2. bécsi döntés felülvizsgálatára. Hitler a következőket jelentette ki: „A magyar kormány illojális magatartása miatt, és mert sem Románia, sem Magyarország lelke mélyén sohasem fogadta el a bécsi döntést, és miután Olaszország most kivált, Németország nem ítéli célirányosnak, hogy továbbra is a bécsi döntés aláírójaként fungáljon. (A Führer) arra kéri Antonescut, hogy egyelőre senkinek se említse imént elhangzott nyilatkozatát; ő (a Führer) azt adott pillanatban nyilvánosságra fogja hozni.”⁴⁷ Vagyis ezzel a nyilvánosságra nem kerülő, homályos ígérettel kívánta román szövetségének a hűségét biztosítani.

Következő megbeszélésükre alig több mint két héttel a Hitler elleni merényletkísérlet után, 1944. augusztus 5-én került sor. A Führer biztosította a marsallt, hogy meg fogja nyerni a háborút. Antonescu felvetette, hogy a román hadsereget és a népet aggasztja a keleti front helyzete, de ezután azonnal hűségküti tett országa nevében Hitlernek. Mintha azért szúrta volna be ezt a mondatot, hogy ha később szükséges lenne, tudjon rá hivatkozni. „[...] Antonescu kijelentette, hogy azt sem akarja a Führer előtt titkolni, hogy őt magát, a román hadsereget és a román népet aggodalommal töltötték el a keleti front eseményei. A román hadsereget, csakúgy, mint eddig, tisztjeinek és katonáinak hűsége és vitézsége jellemzi. Az évek hosszú során, amióta most már ez a háború

47 Ránki 1983, II. 268.

tart, egyetlen román tiszt és katona sem fordult még soha az államvezetés és az általa követett politikai irány ellen. A román nemzet bolsevistaellenes érzelmű. Ebből adódik az óhaja, hogy tovább harcoljon.”⁴⁸

A román vezetés kivárási politikája mellett szólt, hogy 1944 áprilisa óta, amikor a Vörös Hadsereg átlépte a Prut folyót, a Szovjetunió és Románia közötti 1940 előtti államhatárt, lényeges előrenyomulás nem történt. Azonban augusztus 20-án a szovjet hadvezetés megindította a iași–kisinyovi hadműveletet, amellyel a német–román csapatokból álló Dél-Ukrajna Hadseregcsoportot akarták szétverni. Továbbá Románia elakadt kilépési folyamatát – amelynek előkészítéséről már írtunk – szándékozták felgyorsítani és az átállást kikényszeríteni.

A támadás már a megkezdésének napján szovjet sikert hozott. Csapataik 30 km szélességben és 16 km mélyen áttörték a frontvonalat, miután az azt védő két román hadosztály harc nélkül kiürítette állásait. Másnap, augusztus 21-én a Vörös Hadsereg elfoglalta Iașit, a szovjetek megállíthatatlanul nyomultak előre.

Mint említettük, 1944 áprilisában nemcsak a stockholmi román követ kapta meg a Szovjetunió előzetes fegyverszüneti feltételeit, hanem Kairóban az ellenzék képviselője is. Azonban Antonescuval szemben a király és az ellenzék nem utasította el azt. Vagyis a román politika a szokásos úton haladt, választási kényszer esetén mindkét lehetőség alkalmazására nyitva hagyta az utat. És az sem lehetetlen, hogy egymás álláspontjának hallgatólagos jóváhagyásával. Erre utal, hogy Ion Antonescu már korábban felajánlotta az ellenzéknek: átadja nekik a hatalmat, ha jobb békefeltételeket érnek el, mint ő.⁴⁹

Az ellenzék 1944 májusában elkezdte a kiugrás előkészítését és 1944. június 13–14-én éjszaka megállapodás született arról, hogy augusztus 26-án fegyverrel kényszerítik ki a németekkel szembeni lépéseket. Ezen a megbeszélésen a két párt mellett a Román Kommunista Párt képviselője és a király katonai bizalmasai is jelen voltak. 1944. június 20-án megalakult a fenti három pártot és a szociáldemokratákat is magában foglaló Nemzeti Demokrata Blokk, amely elismerte a királyi Udvar vezető szerepét és elfogadta a monarchia fenntartását.⁵⁰

48 Ránki 1983, II. 358.

49 Idézi L. Balogh 2013., 298.

50 Babucs 2014.

Az átállás

A katonai helyzet azonban felülírta az ellenzék terveit. A iași–kisinyovi hadművelet szovjet sikerei miatt Románia azonnali döntési helyzetbe kényszerült. Ugyanis ekkorra a németek segítségével megszerzett területek elvesztek. Sőt, a Szovjetunió már megszállta fővárosával, Iaşival együtt az egykori Ó-Románia moldvai részét is. További időhúzással azt érte volna el a román elit, hogy Észak-Erdélyért cserébe már nem marad mit felajánlani a szövetségeseeknek.

Az azonnali átállással két értéket tudtak átadni: a román kőolajat, amely ekkor Németország szükségletének 1/3-át fedezte. Azaz elvesztésével nagyban lecsökkenhetett a német légierő és a páncélos csapatok hatékonysága. A másíknak is hadászati jelentősége volt. A román fennhatóság alatt álló Dél-Erdélyen keresztül nagyon rövid időn belül áthaladhattak a szovjet csapatok, Arad térségében kijutva a magyar Alföldre. Így – földrajzi szempontból – a Duna völgyén keresztül megnyílhatott az út Németország szívébe, alternatívát kínálva a Kárpátok áttörésével vagy a Baltikummal szemben.

Ebben a helyzetben a kiugráspártiak számára kapóra jött, hogy 1944. augusztus 22-én a román minisztertanács a háború folytatása mellett döntött, és másnap, 23-án 16 órakor Ion Antonescu miniszterelnök és Mihai Antonescu külügyminiszter kihallgatáson vett részt Mihai I. királynál. Az átállás 26-ra tervezett időpontját így egy hirtelen döntéssel előrehozták.

Maga az akció elég egyszerűen zajlott le. Részleteit egy néhány évvel ezelőtt előkerült jegyzőkönyvből ismerhetjük meg. A király a marsallal megérkezése után azonnal közölte, hogy a kormány olyan helyzetbe hozta az országot, hogy azt csak a harcok azonnali beszüntetése és a németek elkergetése mentheti meg. Az egyetlen vádpont ellene az ország „szétfaragása” volt. Tehát nem a háborúba való belépés, nem a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás és nem is a hatalmas hiábavaló emberáldozat volt a vád, hanem kizárólag az, hogy az Antonescu vezette kormány rosszul döntött, mikor Németországhoz csatlakozott, mert az nem tudta Románia határait garantálni. Egy távirathoz kellett volna a marsallnak külügyminiszterével együtt hozzájárulását adnia, amelyben beje-

lentik a harcok beszüntetését.⁵¹ Mivel azt megtagadták, a király testőrségének parancsnoka, Ion Stircea tábornok letartóztatta őket. Ezután az uralkodó megbízta Constantin Sănătescu vezérezredest nemzeti demokrata kormány megalakításával, amelyben a kommunisták is kaptak egy helyet.

A király a rádióban proklamációt intézett népéhez, amelyben bejelentette, Románia elfogadta a Szovjetunió békefeltételeit, csatlakozott a szövetségesekhez, kijelentette, megvédelmezi az ország érdekeit Németországgal szemben, és semmisnek nyilvánította a második bécsi döntést. Közben a Szeret folyó arcvonalán tizenöt, Kisinyov és a Fekete-tenger között hat hadosztállyal hátra támadták a szovjetek ellen harcoló német csapatokat.⁵²

A kiáltvány – amelyet személyesen olvasott fel – lényege: „Új szövetségeink e diktatórikus rendszer eltörlése, illetve a fegyverszünet megkötése és a román szövetség biztosítása után garantálták, hogy mindazokat az igazságtalanságokat, amelyeket országunk népe ellen elkövettek, jóváteszi. Így az igazságtalan bécsi döntést, amelyet reánk erőszakoltak és amelyet soha nem ismerünk el, minden nemzeti erőnkkel eltöröljük és a bécsi döntés által elszakított Észak-Erdélyünket felszabadítjuk az idegen uralom alól.”⁵³

Nem sokkal később az új, „nemzeti és demokratikus” román kormány is nyilatkozatot tett közzé a rádióban. Legfontosabb állítása szerint mind Moszkva, mind London és Washington elismerte, hogy a román népet a második bécsi döntéssel igazságtalanság érte. „A szövetségesek által elismert sérelemért elégtételt veszünk – tartalmazza a kormány felhívása. – Miután a Szovjet-Unió, Anglia és az Egyesült Államok elismerték ezt a sérelmet lehetségessé válik, hogy megkezdjük a harcot az elszakított Észak-Erdély visszahódításáért. Észak-Erdélyt felszabadítjuk az idegen uralom alól.”⁵⁴ Vagyis nemcsak hátra támadták addigi szövetségeseiket, hanem új partnereiket kész helyzet elé állítva, hódítási céllal harcot indítottak Magyarország ellen. Az erdélyi rész viszszerzésének reménye nemzeti egységbe kovácsolta a román társadalmat,

51 Vâlcu-Mehedinți, Mircea 2013.

52 *MTI Rádiófigyelő*, 1944. augusztus 23. 14. sz.

53 *MTI Rádiófigyelő*, 1944. augusztus 23. 16. sz.

54 *MTI Rádiófigyelő*, 1944. augusztus 24. 4. sz.

mozgósította a hadsereget, ezzel végképp lemondva Besszarábiáról.⁵⁵ Lényegében ez járult hozzá a puccs sikeréhez, a Hitler által elrendelt támadások viszszeréséhez.

„A királyi kiáltvánnyal egyidejűleg, augusztus 23-án 22 órakor kiadott hadparancsában a román Nagyvezérkar (*Marele Stat Major*) aznap délután újonnan kinevezett főnöke, Gheorghe Mihail hadosztálytábornok elrendelte a német haderő kiverését Románia területéről, egyben a német és magyar (!) csapatokkal szembeni aktív harctevékenységet Észak-Erdélyben.”⁵⁶ Tehát terveknek megfelelően már azonnal, 1944. augusztus 24-én és 25-én megkezdődtek a román betörések a keleti határainkon keresztül.

Külön érdekessége a bukaresti államcsínynek, hogy a román kommunistákat taktikai okokból – a Szovjetunióval való tárgyalások eredményeinek növelése érdekében – bevonták bizonyos szinten az előkészítésébe, azonban az időpont előrehozásáról elfelejtették őket értesíteni. Így azok nem tudtak részt venni benne, csak a rádióproklamációkból értesültek a megtörténtéről.⁵⁷

Később az egész átállás történetét meghamisították, mintha a baloldal – a kommunista és a szociáldemokrata párt – lett volna az események motorja és mozgatója.⁵⁸ „A letartóztatásokról azonnal értesítették az RKP és a Nemzeti Demokratikus Blokk többi pártjának képviselőit. Még az este folyamán a palotába érkeztek az RKP és az SZDP küldöttei [...] s a Palota képviselőivel együtt azonnal hozzáláttak az előzetesen előkészített politikai és katonai intézkedések gyakorlatba ültetéséhez.”⁵⁹ Ennek a saját „hősiességük” bizonyításán túl még legalább három oka volt. Az egyik ugyanaz, mint a magyarországi kommunista párt esetében. Ugyanúgy mint ők, a román párt is az előző rendszer elmentettjeként határozta meg magát. Vagyis a hitleri Németországgal szövetséget kötött Antonescu-rezsim csak rosszat hozott a románoknak, ellenben a baloldal a Szovjetunió segítségével szociálisan igazságos társadalmat fog felépíteni. A második: ezzel a hazugsággal, amellyel a jó oldalra helyezték el magukat, ami

55 Kőő, 2019.

56 Ravasz 2002, 15.

57 Ravasz 2002, 15.

58 Legrészletesebben magyar nyelven: Ceaușescu–Constantiniu–Ionescu 1986.

59 Simion–Covaci 1974, 46–47.

ellen harcoltak, az csak a rossz oldalon lehetett. Vagyis legfőbb ellenségük, addigi szövetségesük, aki ellen azonnal megindították a háborút, az Észak-Erdélyt „elrabló” Magyarország a propagandájukban egy szintre kerül a náci Németországgal. „A kommunista párt és a többi demokratikus nemzeti erő mozgósító szavára a hitlerista megszállók elleni harcba a legkülönbözőbb társadalmi kategóriákhoz, szakmákhoz és korosztályokhoz tartozó állampolgárok kapcsolódtak be; mindannyiukat a hazaszeretet fűtötte s egyazon eszmény lelkesítette: a harc a hitlerista-horthysta megszállók kiűzéséért a haza földjéről, Erdély északi részének felszabadításáért, a teljes nemzeti függetlenség és szuverenitás visszanyeréséért.”⁶⁰ Így sorakozott fel – az utólagos történelemhamisítás szerint – a kommunista párt vezetett baloldal mögött az egész román társadalom a közös ellenség, a hitlerista-horthysta Németország és Magyarország ellen. És ez az állítás azt is tartalmazza, hogy mindkét ország azonos ideológiai alapon áll, tehát mindkettő ellen egyforma bánásmód szükségeltetik. A harmadik ok szerint a jó oldalon állók küzdenek a magyarok és a németek ellen, tehát velük szemben háborút indítani Észak-Erdély megszerzéséért erkölcsös, etikus és jogos lépés.

A később, 1944. szeptember 12-én aláírt román fegyverszüneti egyezmény 19. pontja szerint: „A szövetséges kormányok a bécsi döntőbírótság határozatát érvénytelennek tekintik és beleegyeznek abba, hogy Erdély (az egész, vagy nagy része) Romániához visszacsatoltassék. Ezt a békeszabályozás alkalmával kell eldönteni, emellett a szovjet kormány beleegyezik abba, hogy ennek a célnak az elérésére a szovjet csapatok Romániával együtt vegyenek részt a Németország és Magyarország elleni hadműveletekben.”⁶¹

Vagyis Magyarország egy részének meghódítása céljából minden jogalap nélkül összeesküvést szőtt és szerződést kötött két kívülálló ország. Tehát a háború következő időszakában a Szovjetunió Románia oldalán küzdött Észak-Erdély elfoglalásáért. Magyarország pedig Németország segítségével honvédő háborút folytatott országunk területi épségének megvédéséért.

60 Simion–Covaci 1974, 76.

61 A román fegyverszünet. *Igaz Szó*, 1944. szeptember 19. 3.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Babucs 2014.** Babucs Zoltán: *1944. augusztus 23. A román átállás napja*. <https://itthon.transindex.ro/?cikk=24150>; a letöltés időpontja: 2021. augusztus 4.
- Ceașescu–Constantiniu–Ionescu 1986.** Ceausescu, Ilie – Constantiniu, Florin – Ionescu, Mihail E.: *Kétszáz nappal korábban. Románia szerepe a második világháború megrövidítésében*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986.
- Fülöp 2009.** Fülöp Mihály: A román kiugrás és fegyverszünet. In: Pál Lajos (szerk.): *Századok füzetek 2*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2009. 63–98.
- Kerekes 1963.** Kerekes Lajos: Bánffy Miklós politikai küldetése Romániába 1943-ban. *Történelmi Szemle*, 6. (1963) 2. sz. 259–261.
- Kőő 2019.** *Erdélyért feláldozták Besszarábiát. Beszélgetés Kőő Artúr történésszel*. <https://magyarnemzet.hu/belfold/2019/08/erdelyert-felaldoztak-besszara-biat>; a letöltés időpontja: 2021. augusztus 4.
- L. Balogh 2006.** L. Balogh Béni: A magyar–román viszony és az erdélyi kérdés 1940–1944 között. *Korunk*, 17. (2006) 2. sz. 4–10.
- L. Balogh 2007.** L. Balogh Béni: Az Antonescu-rezsim békeelképzelései 1940–1944 között. *Századok*, 141. (2007) 1. sz. 3–27.
- L. Balogh 2008.** L. Balogh Béni: „Aki meg akarja nyerni a háborút...” Béke-előkészítés Romániában a második világháború idején. *Múltunk*, 53. (2008) 4. sz. 312–320.
- L. Balogh 2013.** L. Balogh Béni: *Küzdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.
- Major 1984.** Major Zoltán (közli): Bánffy Miklós irathagyatéka. In: *A Ráday Gyűjtemény évkönyve. III*. 1983. Budapest, 1984. 214–237.
- Mezei 2001.** Mezei Géza: *Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Olti 2007.** Olti Ágoston: A román béke-előkészítő bizottság tevékenysége (1944–1946). *Századok*, 141. (2007) 1. sz. 29–55.
- Ránki 1983.** *Hitler hatvannyolc tárgyalása. 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal*. A bevezető tanulmányt írta, a műbe foglalt dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette Ránki György. I–II. k. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

- Ravasz 2002.** Ravasz István: *Erdély ismét hadszíntér 1944. Szovjet–német és román–magyar párhuzamos háború Magyarországon*. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Simion–Covaci 1974.** Simion, Aurică – Covaci, Maria: *Az 1944 augusztusi nemzeti antifasiszta fegyveres felkelés*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1974.
- Süle 1990.** R. Süle Andrea: Románia politikatörténete 1944–1990. In: Hunya Gábor (szerk.): *Románia 1944–1990*. Atlantisz Kiadó (Medvetánc), 1990. 199–294.
- Szabó–Számvéber 2002.** Szabó Péter – Számvéber Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1941–1943*. Puedlo Kiadó, 2002.
- Szabó–Számvéber 2003.** Szabó Péter – Számvéber Norbert: *A keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945*. Puedlo Kiadó, 2003.
- Vâlcu-Mehedinți, Mircea 2013.** Így tartóztatták le Ion Antonescu marsallt. <https://www.maszol.ro/index.php/hatter/16690-igy-tartoztattak-le-ion-antonescu-marsallt>; a letöltés időpontja: 2021. augusztus 4.
- Vígh 1984.** Vígh Károly: *Ugrás a sötétbe*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Vita 2014.** Vita Sándor: *A Hiteltől a Tisztelt Házig. Visszaemlékezés. Napló (1943–1944). Országgyűlési beszédek*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Hunyadi Attila Gábor. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014.